

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

УДК 346.5

ШУМІЛО Інеса Анатоліївна

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ КОНКУРЕНЦІЇ**

**Спеціальність 12.00.04 – Господарське право;
арбітражний процес**

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Донецьк – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України (м.Харків).

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Гайворонський Володимир Миколайович,
Національна юридична академія України імені
Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки
України, професор кафедри (м. Харків)

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Замойський Ігор Євгенович,
Донецький інститут економіки та господарського
права, професор кафедри (м. Донецьк)

кандидат юридичних наук

Устименко Володимир Анатолійович,
Донецька міська рада, завідувач юридичного відділу (м. Донецьк)

Провідна установа – Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра господарського права (м. Київ).

Захист відбудеться *“19” червня 2001 року о 14 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.01 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул.Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул.Університетська, 77.

Автореферат розісланий *“17” травня 2001 р.*

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Граніш В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі економічної та правової реформ одним із найголовніших чинників ринкових перетворень є розвиток конкурентного середовища, захист якого гарантований Конституцією України та забезпечений значним масивом господарсько-правових нормативних актів. Однак наявність широкої нормативної бази сама по собі не свідчить про те, що в Україні дійсно створений та функціонує ефективний правовий механізм, який забезпечує поєднання ринкової конкуренції з недопущенням порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також інтересів суспільства та держави. Слабкість та недосконалість заходів юридичної відповідальності значно знижують дієвість правових норм, спрямованих на захист конкуренції. Тому одним з актуальних напрямів господарсько-правових досліджень стає концептуальна характеристика юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції. Це наукове завдання має кардинальний характер, оскільки потребує системного дослідження широкого кола фундаментальних питань: правового аналізу конкурентних відносин, які є об'єктом правового захисту, особливостей їх структури; визначення поняття та класифікації антиконкурентних правопорушень; систематизації та вдосконалення заходів юридичної відповідальності за антиконкурентні правопорушення.

Актуальність теми зумовлюється також необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України щодо забезпечення гармонізації національного господарського законодавства із законодавством Європейського Союзу. У дисертаційному дослідженні здійснений аналіз національного та зарубіжного законодавства про захист конкуренції, досвіду його застосування та на цій основі теоретично обґрунтовані практичні рекомендації з удосконалення чинних нормативних актів.

Теоретичному обґрунтуванню інституту господарсько-правової відповідальності в Україні були присвячені роботи В.М.Гайворонського, В.К.Мамутова, Г.Л.Знаменського, Г.В.Пронської, О.О.Чувпила, В.С.Щербини та інших правників. На сьогодні в літературі продовжується дискусія щодо природи, видів та стадій юридичної відповідальності, поступово зростає методологічний рівень дослідження цієї проблеми. Проте зостається значна кількість питань, які остаточно не вирішені.

Деякі аспекти юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції досліджувалися у працях таких науковців як В.В.Галкін, І.І.Дахно, В.І.Єрьоменко, Н.М.Корчак, Р.Ф.Кузьмін, С.А.Кузьміна, В.К.Мамутов, В.С. Мартем'янов, Н.О.Саніахметова, С.А.Парашук, К.Ю. Тот'єв. Ці питання тією чи іншою мірою висвітлюються також в підручниках з

господарського, комерційного та підприємницького права. Проте системне їх дослідження в дисертації зроблено вперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідницьких робіт кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України в межах Державної цільової комплексної програми “Удосконалення господарських відносин в умовах ринкової економіки (економіко-правовий аспект)” (державна реєстрація №0186.070896), в якій автор був співвиконавцем.

Об'єктом дослідження є охоронні правовідносини, пов'язані із захистом економічної конкуренції в господарській діяльності.

Предмет дослідження - юридична відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексний науковий аналіз юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції, формування теоретичних положень та практичних висновків, спрямованих на розвиток теорії господарського права, вдосконалення господарського законодавства та практики правозастосування.

З урахуванням поставленої мети задачі дисертаційної роботи зводилися до такого:

здійснити дослідження правових засад захисту конкуренції в господарських відносинах та визначити місце юридичної відповідальності в системі конкурентних правовідносин;

теоретично обґрунтувати інститут юридичної відповідальності як елемент механізму правового регулювання конкурентних відносин в господарській діяльності та розробити рекомендації з його удосконалення;

дослідити види антиконкурентних правопорушень;

класифікувати заходи юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції, проаналізувати процесуальні форми конкретизації та реалізації юридичної відповідальності;

дати доктринальне тлумачення чинного законодавства в межах предмету дисертаційного дослідження, а також внести пропозиції з його удосконалення.

Методологія і теоретична основа дослідження. Теоретичну основу дисертації складають наукові праці вчених, які аналізували загальні питання юридичної відповідальності, висвітлювали проблеми господарсько-правової відповідальності та досліджували різні аспекти економічної конкуренції як економічного явища та об'єкту правового регулювання в Україні та СНД, а саме С.С.Алексєєва, Б.Т.Базилєва, В.М.Гайворонського, І.І.Дахна, В.І.Єрьоменка, Ю.І.Коробова, Н.М.Корчак, О.Е.Лейста, М.С.Малєїна, В.К.Мамутова, В.С.Мартем'янова, М.І.Панова, С.О.Паращука, І.С.Самощенко, Н.О.Саніахметової, О.О.Чувпила, В.С.Щербини, О.Ю.Юданова та

інших. Значний вплив на дисертаційне дослідження справили теоретичні праці таких зарубіжних вчених як Ф.Аріда, Ч.Мюллер, Л.Піппекорн, М.Портер, Д.Тернер, Р.Хеймані, Д.Шапіро.

Методологічну базу дисертаційного дослідження складають використані автором історико-правовий, порівняльно-правовий, аналітико-синтетичний, структурно-функціональний, формально-логічний та інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Шляхом історико-правового аналізу розкриті процеси становлення і розвитку вітчизняного законодавства про захист конкуренції в господарській діяльності. Аналіз сучасного стану цієї галузі законодавства здійснювався автором за допомогою аналітико-синтетичного методу, який також використовувався у процесі вироблення пропозицій щодо шляхів підвищення ефективності заходів юридичної відповідальності за антиконкурентні правопорушення.

Через призму порівняльно-правового методу в дисертації проаналізовано законодавство розвинутих країн, що мають багаторічний досвід регулювання конкурентних відносин (Данії, Італії, Німеччини, Сполучених Штатів Америки тощо) та тих, що нещодавно здійснили перехід до ринкової економіки (Естонії, Литви, Польщі, Росії, Угорщини, Чехії тощо), а також Європейського Союзу.

Інформаційну базу дослідження склали нормативні акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, статистичні та аналітичні звіти Антимонопольного комітету України, матеріали періодичних видань.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції.

Наукова новизна роботи полягає у розробці і формулюванні ряду нових концептуальних у теоретичному плані і практично важливих положень, зокрема таких:

визначено поняття конкурентних правовідносин та запропонована їх класифікація;

сформульовано поняття конкуренції як предмету правового регулювання на відміну від його визначення як багатобічного економічного явища, а також деталізовані ключові для конкурентного права поняття “монопольної (обмежувальної) діяльності” та “домінуючого становища” суб’єкта господарювання;

визначено поняття та здійснена класифікація антиконкурентних правопорушень, досліджені їх відмінності від інших правопорушень, що вчинюються у зв’язку з конкуренцією, але не посягають на неї безпосередньо;

теоретично обґрунтована доцільність впровадження в чинне законодавство норм щодо визнання у встановленому порядку правомірними дій суб’єктів господарювання, котрі мають формальні ознаки антиконкурентних правопорушень, але документально доведено їх позитивний соціально-економічний ефект, який значно перевищить тимчасові негативні наслідки на певному товарному ринку;

досліджені юридичні ознаки недобросовісних конкурентних дій та деталізоване легальне поняття “недобросовісна конкуренція”;

здійснений комплексний аналіз заходів юридичної відповідальності за антиконкурентні правопорушення та визначені напрямки підвищення ефективності господарсько-правових санкцій, запропоновані критерії, що дозволять правозастосовчим органам при обранні санкції враховувати тяжкість правопорушення, стимулювати добросовісну конкуренцію між суб’єктами господарювання.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що воно являє собою певний внесок в теорію господарського права, його висновки можуть бути використані при внесенні доповнень та поправок до статей проекту Господарського (Комерційного) кодексу України, конкурентного законодавства, відомчих нормативних актів.

Окремі положення та висновки, сформульовані в дисертації, мають дискусійний характер і можуть бути основою для подальших наукових досліджень.

Практичне значення одержаних результатів. Здійснений в роботі всебічний аналіз антиконкурентних правопорушень слугував базою для юридичних відділів та відділів маркетингу ряду підприємств при розробці плану заходів щодо попередження антиконкурентних дій (ВАТ “Крафт Фудз Україна”, м. Тростянець Сумської області; Харківська книжкова фабрика “Глобус”, м. Харків; ВАТ “Нікопольський південно-трубний завод”, м.Нікополь Дніпропетровської області).

Результати дисертаційної роботи використані при розробці програми та методичних рекомендацій спецкурсу “Правові засоби обмеження монополізму та захисту конкуренції”, що викладається на одному з факультетів Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого Міністерства науки і освіти України, а також при підготовці підручника “Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств”.

Положення дисертаційного дослідження можуть бути використані студентами та викладачами юридичних та економічних вузів у навчальному процесі з курсу “Господарське право”, при підготовці підручників з цього курсу, а також практичними працівниками.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертаційної роботи отримані особисто автором.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, обговорювались на науковому форумі “Правова адвокатура в діяльності громадських організацій та представників урядових органів” (Legal Advocacy for Non-governmental Organizations and Governmental officials), Тусон, Аризона, США, 1999 р.; Щорічній конференції Північного Альянсу за сталий розвиток (Annual General Meeting The Northern Alliance For Sustainability) Словачія, Братислава, 2000 р.; конференції “Становлення правової держави в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання”, м.Запоріжжя, 2000 р., на яких здобувач виступала з

доповідями, а також на засіданнях кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 3 наукові роботи загальним обсягом 1,6 д.а., що особисто належать автору.

Структура та обсяг роботи. Структура роботи визначається її предметом, цілями та завданнями дослідження. Вона складається із вступу, трьох розділів, що мають сім підрозділів, висновків; загальний обсяг 189 сторінок. Дисертація містить також список використаних джерел із 197 найменувань, 2 рисунки та 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації; визначається мета дослідження, його методологічна та теоретична основа; зв'язок роботи з дослідженнями Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України; розкривається теоретичне і практичне значення основних положень дисертації, її наукова новизна, ступінь апробації та список публікацій за темою дисертаційного дослідження.

Розділ 1. Правові засади відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції. Даний розділ присвячено аналізу основних етапів становлення законодавства України про захист економічної конкуренції, а також розгляду теоретичних питань щодо поняття та структури конкурентних правовідносин.

Огляд економічних досліджень показує, що конкуренція розглядається як фундаментальний елемент ринкової економіки, в нормативному забезпеченні котрого зацікавлені не тільки суб'єкти господарської діяльності, а й суспільство в цілому. В Україні, як і в інших країнах СНД, розробці конкурентного законодавства передувало створення правових підстав подолання монополізму в економіці, втілення національної програми демонополізації. Подальша законотворча діяльність у цьому напрямку також була зумовлена необхідністю урахування особливостей економічної ситуації в країні. З прийняттям Законів України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності”, “Про Антимонопольний комітет України”, “Про захист від недобросовісної конкуренції” та “Про природні монополії” завершено процес оформлення конкурентного законодавства в самостійний інститут господарського права. Разом з тим, нормативна база знаходиться у постійному розвитку у відповідності до потреб національної економіки, з урахуванням набутого досвіду вдосконалюються засоби правового регулювання, про що свідчить прийняття Закону України “Про захист економічної конкуренції”.

Законодавче визначення конкуренції досить важливе, оскільки воно виокремлює ті відносини, які безпосередньо є предметом правового регулювання. Дефініція, що міститься у чинному законодавстві, визначає конкуренцію лише як економічне явище, не враховуючи її

найважливіших ознак, як предмету правового регулювання. У зв'язку з чим пропонується внести зміни до Закону України “Про захист економічної конкуренції” та викласти визначення даного поняття у такій редакції: “конкуренція – це врегульована нормами права змагальність між суб'єктами господарювання, діючими одночасно в межах одного товарного ринку з метою отримання прибутку або збільшення власної долі ринку, яка обмежує можливості кожного з них впливати на загальні умови обігу товарів”.

Відносини, що виникають у зв'язку з конкуренцією, є комплексними. З одного боку, вони складаються між суб'єктами господарювання внаслідок здійснення ними господарської діяльності, з приводу абсолютних немайнових прав та обов'язків, таких як право на фірмове найменування, комерційну таємницю, вільний вибір предмету договору тощо - тобто у “горизонтальній площині”. З іншого боку, у функціонуванні сталого конкурентного середовища зацікавлене суспільство в цілому, адже конкуренція є найважливішим економічним чинником, що врівноважує приватні інтереси суб'єкта господарювання з інтересами суспільства. Антимонопольні органи держави забезпечують підтримку та розвиток конкуренції, здійснюють контроль за дотриманням конкурентного законодавства. Отже виникають правовідносини “по вертикалі”, в яких уповноваженій особі протистоїть зобов'язана особа. Між державними органами та суб'єктами господарювання виникають організаційні правовідносини, котрі поділяються на регулятивні та охоронні. Виходячи з цього, в дисертації доводиться висновок про комплексність конкурентних правовідносин, які складаються з організаційно-правових (регулятивних та охоронних) відносин між уповноваженими державними органами та суб'єктами господарювання та абсолютних немайнових відносин, що виникають між конкуруючими суб'єктами господарювання.

Конкурентне право традиційно поділяється на антимонопольне право та право на захист від недобросовісної конкуренції. Антимонопольне право спрямоване на попередження, обмеження або припинення дій (бездіяльності) суб'єктів господарювання, що призвели або можуть призвести до монополізації певного товарного ринку. Правовий захист від недобросовісної конкуренції має на меті забезпечити легітимну форму конкурентних відносин, захищає як інтереси окремих суб'єктів господарювання, так і суспільства в цілому від неправомірних засобів ведення конкуренції. На підставі такого аналізу, зазначається, що конкурентні правовідносини – це комплексні господарські правовідносини, що мають складну структуру, але характеризуються внутрішньою єдністю, єдиним предметом регулювання.

Виходячи з огляду теоретичних досліджень, присвячених правовим засадам державного примусу, в роботі обґрунтовується особливе місце юридичної відповідальності в системі конкурентних правовідносин. Зокрема, розглянуті критерії розмежування регулятивних та охоронних примусових заходів, які застосовуються уповноваженими державними органами до суб'єктів господарської діяльності з метою розвитку та захисту економічної конкуренції, також

проаналізовані відмінності заходів відповідальності від заходів захисту. В дисертації підтримуються погляди науковців, котрі вважають, що заходи відповідальності відрізняються від заходів захисту за своїми підставами, змістом, функціями та засобами впливу. До заходів захисту, які носять виключно правовідновлювальний характер, в конкурентних правовідносинах належать, наприклад, рішення антимонопольних органів: про скасування неправомірних рішень органів влади в питаннях демонополізації економіки та розвитку конкуренції; про припинення антиконкурентних угод між суб'єктами господарювання; про продаж надлишкової кількості часток (акцій, паїв) інвестиційними компаніями та фондами тощо. Заходи юридичної відповідальності носять штрафний характер, підставою для їх застосування є вчинення правопорушення, вони завжди пов'язані із завданням правопорушнику певних обтяжень. Виходячи з цього, юридична відповідальність за антиконкурентні правопорушення розглядається як охоронні правовідносини, що виникають між компетентним державним органом та правопорушником у зв'язку із застосуванням до суб'єкту антиконкурентного правопорушення примусових штрафних заходів у встановленому процесуальному порядку.

Розділ 2. Види порушень законодавства про захист конкуренції. У цьому розділі дисертації дається загальна характеристика антиконкурентних правопорушень як правових підстав юридичної відповідальності, аналізуються їх види.

Обґрунтовуються та підтримуються висновки тих дослідників, які вважають вчинення правопорушення моментом виникнення правовідношення відповідальності, адже саме на цій стадії особа, що вчинила протиправні дії, зобов'язана зазнати заходів державно-правового примусу, а держава має право вжити ці заходи.

З моменту вчинення правопорушення починається перша стадія юридичної відповідальності і продовжується до виявлення його компетентними органами держави чи посадовими особами.

На підставі огляду досліджень вчених-правників в дисертації зазначається, що серед науковців не існує єдиної думки щодо питання про склад правопорушення, суб'єктом якого виступає юридична особа. Особливі дискусії відбуваються навколо визнання вини суб'єктів господарювання обов'язковою умовою притягнення останніх до юридичної відповідальності. В роботі підтримуються позиції тих дослідників, які доводять правомірність застосування поняття вини щодо суб'єктів господарської діяльності та вважають її принципово необхідною ознакою правопорушення.

Загальним об'єктом посягання антиконкурентних правопорушень є відносини конкуренції. За родовими об'єктами дані правопорушення можна класифікувати на такі, що посягають на суспільні відносини, пов'язані із захистом від монополістичної (обмежувальної) діяльності, і такі, що посягають на суспільні відносини, пов'язані із захистом від неправомірних засобів ведення

конкуренції. Антиконтурентні правопорушення слід відрізняти від інших протиправних дій, що вчиняються у зв'язку з конкуренцією, але не посягають на неї безпосередньо, таких як порушення правил економічної концентрації, неподання інформації на запити антимонопольних органів тощо.

На підставі такого аналізу антиконтурентне правопорушення визначається як здійснення суб'єктом господарювання, посадовою особою чи громадянином винного діяння, що завдало або реально може завдати шкоди конкурентним відносинам в господарській діяльності, які гарантуються та охороняються державою.

До першої групи антиконтурентних правопорушень належать дії, що призводять або можуть призвести до недопущення, усунення або суттєвого обмеження конкуренції - монопольна (обмежувальна) діяльність. Загальною рисою даних правопорушень є те, що вони встановлюють для інших суб'єктів господарювання певні "бар'єри" входу на ринок чи виходу з нього. В зарубіжному законодавстві згадані дії об'єднуються поняттям "обмежувальна діяльність".

В дисертації обґрунтовується доцільність визначення в Законі України "Про захист економічної конкуренції" поняття обмежувальної діяльності як "дій (бездіяльності) суб'єктів господарювання, органів державної влади органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, що призвели або можуть призвести до недопущення, істотного обмеження чи усунення конкуренції, встановлення перешкод доступу на ринок (виходу з ринків) інших суб'єктів господарювання." Пропонується також визначити поняття "перешкоди доступу на ринок (виходу з ринку)", як "умов, що склалися внаслідок діяльності суб'єктів господарювання, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, і ускладнюють чи значно віддаляють момент виходу на товарний ринок нових суб'єктів господарювання".

Потребує з'ясування ключове для конкурентного права поняття монопольного або домінуючого становища суб'єкта господарювання. Український законодавець розглядає данні поняття як тотожні, хоча і економічна наука і зарубіжне законодавство їх розрізняє. Існування класичного монопольного становища, коли на певному товарному ринку панує лише один продавець, – досить рідке явище в сучасній економіці. Найбільш поширеним є олігополістичний стан ринку, коли ринкова влада зосереджується у невеликій групі суб'єктів господарювання. Крім того, для визначення ознак ринкової влади у одного чи декількох суб'єктів господарювання, що є покупцями на ринку, використовуються відповідно поняття монопольного чи олігопольного становища. Отже доцільним уявляється вживання більш широкого та теоретично виваженого поняття "домінуюче становище", яким охоплюються поняття як монопольного та олігопольного становища, так і монопольного та олігопольного становища.

У дисертації обґрунтовується думка про те, що основним критерієм визначення домінування на ринку суб'єкту господарювання мають бути ознаки ринкової влади, які вичерпно наведені у чинній методиці визначення монопольного становища суб'єктів господарювання.

Зловживання монопольним (домінуючим) становищем за ознаками об'єктивної сторони поділяються на цінові, договірні та виробничо-комерційні. Розгляд закріплених чинним законодавством видів зловживання монопольним становищем дає підстави стверджувати, що необхідне законодавче визначення понять “монопольно високих” та “монопольно низьких” цін. З огляду на досвід країн, що, як і Україна, здійснюють ринкові перетворення в економіці, доцільно передбачити умови та порядок отримання згоди антимонопольних органів на дії суб'єктів господарювання, що мають ознаки зловживання домінуючим становищем, але документально доведено їх позитивний соціально-економічний ефект, який перевищить тимчасові негативні наслідки на певному товарному ринку.

Другим видом обмежувальної діяльності, згідно законодавству, є антиконкурентні узгоджені дії. У дисертації розглядаються їх види та обґрунтовується думка про доцільність закріплення на законодавчому рівні загальновизнаного у світі поділу антиконкурентних угод на “вертикальні” та “горизонтальні”, що дозволить правозастосовчим органам використовувати диференційований підхід при визначенні їх неправомірності та ступеню впливу на конкуренцію.

На підставі аналізу зарубіжного досвіду, в роботі зазначається, що одним з напрямків підсилення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників є визначення категорій антиконкурентних угод, на які, за певних умов, не поширюється загальна заборона. Такими винятками повинні стати угоди між виробниками сільськогосподарської продукції; малими підприємствами, якщо вони не стосуються ціноутворення і не суттєво обмежують конкуренцію; угоди, спрямовані на впровадження нових технологій, розвиток науково-технічного прогресу, подолання кризових явищ в окремих галузях. При цьому необхідно передбачити, що визнання згаданих угод правомірними можливо лише на основі рішення антимонопольних органів, в якому зазначені умови та строк дійсності угоди, з обов'язковою публікацією рішення про надання такого дозволу в офіційних джерелах.

Аналіз третьої групи правопорушень, що розглядаються як обмежувальна діяльність, - антиконкурентних діянь органів влади, місцевого самоврядування та адміністративно-господарського контролю та управління надав підстави для висновку про доцільність встановлення в законодавстві загальної заборони на суміщення однією юридичною особою функцій державної влади, управління чи контролю та функцій господарювання, як не сумісних з ринковою економікою. Така норма сприяла б усуненню причин значної кількості антиконкурентних діянь, яких припускаються органи влади та управління.

Другою групою антиконкурентних правопорушень є недобросовісні конкурентні дії. Поняття

недобросовісної конкуренції, яке міститься в чинному законодавстві, потребує вдосконалення, оскільки воно не враховує істотні ознаки даного явища. З огляду на це, уявляється доцільним визначати недобросовісну конкуренцію як протиправну діяльність суб'єктів господарювання, що, шляхом введення в оману споживачів чи інших суб'єктів господарювання, спрямована на заміну в межах одного товарного ринку власним товаром чи послугою аналогічних товарів чи послуг конкурента, котрі користуються сталим попитом.

Наявність конкурентної ситуації є однією з головних ознак антиконкурентних правопорушень, на цій обставині необхідно акцентувати увагу, даючи назву відповідним статтям Закону “Про захист від недобросовісної конкуренції”.

Важливими напрямками вдосконалення норм про недобросовісні конкурентні дії вважається: встановлення заборони на використання не будь-яких комерційних позначень конкурента, а лише легітимізованих у встановленому порядку; розрізнення одноразових та систематичних недобросовісних конкурентних дій, що дозволить більш ефективно використовувати заходи відповідальності; доповнення переліку недобросовісних конкурентних дій заборонаю порушення правил спеціальних продаж, оскільки сезонні, ліквідаційні та ювілейні розпродажі, а також призові продажі, що здійснюються на розсуд самого суб'єкта господарювання без визначення підстав та обмеження строків, є досить ефективним засобом ведення конкурентної боротьби.

Теоретично обґрунтований та виважений підхід до закріплення в законодавстві антиконкурентних правопорушень сприятиме підвищенню дієвості норм конкурентного законодавства.

Розділ 3. Конкретизація та реалізація юридичної відповідальності за порушення законодавства про захист конкуренції. Присвячений загальній характеристиці стадій конкретизації та реалізації юридичної відповідальності за антиконкурентні правопорушення та аналізу санкцій, встановлених чинним законодавством у цій сфері.

В дисертації підтримується думка правників, які розглядають юридичну відповідальність як тривале охоронне правовідношення, що у своєму розвитку проходить стадії виникнення, конкретизації та реалізації. Моментом виникнення юридичної відповідальності є вчинення антиконкурентного правопорушення. Конкретизація юридичної відповідальності полягає у пізнанні правопорушення уповноваженими державними та посадовими особами. На цій стадії відбувається фіксація ознак правопорушення, попередня та офіційна кваліфікація, вибір окремого заходу юридичної відповідальності, постановка рішення у справі про правопорушення та вступ його в законну силу.

Фіксація та попередня кваліфікація антиконкурентних правопорушень найчастіше відбувається при здійсненні антимонопольними органами перевірок (планових чи позапланових),

а також внаслідок надходження заяви від суб'єктів господарювання, органів державної влади, громадян, громадських об'єднань. В залежності від суб'єкту та виду антиконкурентного правопорушення використовуються такі процесуальні форми фіксації правопорушень: *протокол* про порушення антимонопольного законодавства посадовими особами чи громадянами, що здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, який направляється в суд загальної юрисдикції для порушення адміністративної справи на підставі ст.ст. 164³, 166¹, 166², 166³ Кодексу про адміністративні правопорушення України; *подання* службовця підрозділу Антимонопольного комітету України уповноваженому антимонопольному органу для порушення справи щодо суб'єктів господарювання, які мають статус юридичної особи, на підставі Законів України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” та “Про захист від недобросовісної конкуренції”; *обвинувальний висновок* у разі виявлення порушень, що містять ознаки злочинів, передбачених ст.ст. 148⁶, 148⁷, 155⁷ Кримінального кодексу України.

Офіційна кваліфікація, обрання заходів відповідальності (конкретної правоохоронної санкції) та постанова рішення у справі здійснюється в залежності від підвідомчості судом, арбітражним судом або органами Антимонопольного комітету України. Стадія конкретизації юридичної відповідальності відбувається у чітко визначеній законодавством процесуальній формі та супроводжується набуттям правопорушником особливого правового статусу.

Заключною стадією юридичної відповідальності є її реалізація, яка починається з моменту набуття законної сили актом правозастосовчого органу і скінчується після реалізації санкції. Процесуально цій стадії відповідає виконавче провадження (щодо господарської, адміністративної та цивільної відповідальності), виконання вироку у кримінальних справах.

Чинним законодавством за вчинення антиконкурентних правопорушень передбачені господарсько-правові, адміністративні, цивільно-правові та кримінальні заходи відповідальності.

На відміну від цивільно-правових та адміністративних заходів відповідальності, господарсько-правові санкції застосовуються у обов'язковому порядку. За своїм характером господарсько-правові санкції поділяються на господарсько-управлінські (штрафні), компенсаційні та конфіскаційні.

На підставі здійсненого аналізу та з метою удосконалення практики застосування господарсько-правових штрафів антимонопольними органами, підвищення їх ефективності обґрунтовується висновок про необхідність розробки та затвердження методичних вказівок до розрахунку штрафів, що стягуються органами Антимонопольного комітету України.

При визначенні суми штрафів необхідно враховувати тяжкість та тривалість правопорушення, а також пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, які доцільно закріпити на рівні закону.

Притягнення до господарсько-правової відповідальності має преюдиціальне значення для застосування компенсаційних заходів господарсько-правового та цивільно-правового характеру. Для вдосконалення практики застосування компенсаційних заходів першочергове значення має розробка методики розрахунку збитків, що завдані антиконкурентними правопорушеннями, та визначення державних органів, які мають давати експертну оцінку про розмір шкоди, що завданий внаслідок антиконкурентного правопорушення, та наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями правопорушника та завданою шкодою.

У дисертації обґрунтовується висновок про те, що встановлені в законодавстві заходи адміністративно-правової відповідальності за вчинення антиконкурентних правопорушень з боку посадових осіб та громадян потребують перегляду. Чинне законодавство встановлює однакові підстави для застосування господарсько-правових санкцій до суб'єкту господарювання та адміністративних – до посадових осіб цих самих суб'єктів. Таке положення протирічить загальносвітовій практиці, яка виходить з того, що посадові особи несуть адміністративну відповідальність лише за умови невиконання персоніфікованих приписів чи рішень антимонопольних органів, ненадання інформації, відмови від співпраці тощо.

Аналіз заходів кримінально-правової відповідальності за антиконкурентні злочини, показує що останні також потребують вдосконалення. Зокрема, криміналізація зговору про фіксування цін (тарифів), що здійснений без вчинення насильства, доцільна лише у випадку, коли встановлено критерії суспільної небезпеки такого діяння, а саме - тяжкі економічні наслідки для певної галузі виробництва чи великої групи суб'єктів господарювання. Збереження формального складу цього злочину, коли він вважається закінченим з моменту вступу сторін у зговір, - безпідставне і може призвести до зловживань з боку правозастосовчих органів. Одним з напрямків удосконалення кримінальних санкцій є відмова законодавця від соціально та економічно недоцільного покарання у вигляді довготермінового позбавлення волі за антиконкурентні злочини. Автор підтримує думку правників, котрі пропонують більш широко застосовувати штрафи як вид кримінального покарання, суми яких повинні відповідати тяжкості вчиненого злочину та встановлюватися не лише у абсолютному, але й у кратному розмірі до суми незаконно отриманого прибутку чи суми збитків, що завдані державі або суб'єктам господарювання.

ВИСНОВКИ

1. Поняття конкуренції як предмету правового регулювання відрізняється від визначення конкуренції як багатобічного економічного явища, що вивчається економічною теорією. Тому в ст.1 Закону України “Про захист економічної конкуренції” слід внести зміни і викласти визначення конкуренції в наступній редакції: “конкуренція - це врегульована нормами права змагальність між суб'єктами господарювання одночасно діючими в межах одного товарного ринку, спрямована на отримання підвищеного прибутку та збільшення власної долі ринку, що

обмежує можливості кожного з них впливати на загальні умови обігу товарів”. У зв’язку з конкуренцією виникають комплексні правовідносини, які складаються “по горизонталі” з приводу абсолютних немайнових прав та обов’язків суб’єктів господарювання та “по вертикалі” між уповноваженими державними органами та суб’єктами господарювання. Відносини “по вертикалі” поділяються на регулятивні та охоронні.

2. Юридична відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції - це охоронні правовідносини, що виникають між компетентним державним органом та правопорушником у зв’язку із застосуванням до суб’єктів антиконкурентного правопорушення примусових штрафних заходів у встановленому процесуальному порядку. Заходи юридичної відповідальності значно відрізняються від заходів захисту, що носять правовідновлювальний характер. Юридична відповідальність, як правовідношення, виникає з моменту вчинення правопорушення, адже саме на цій стадії особа, що вчинила протиправні дії, зобов’язана прийняти заходи державно-правового примусу, а держава має право вжити ці заходи.

3. Антиконкурентним правопорушенням є здійснення суб’єктом господарювання, посадовою особою чи громадянином винного діяння, що завдало або реально може завдати шкоди конкурентним відносинам в господарській діяльності, які гарантуються та охороняються державою. Антиконкурентні правопорушення слід відрізнити від інших правопорушень, які пов’язані з конкуренцією, але не посягають на неї безпосередньо (порушення правил економічної концентрації, неподання інформації на запит антимонопольних органів тощо).

4. Найбільш теоретично обґрунтованим поняттям, що охоплює поняття монопольного та олігопольного становища, а також монопольного та олігопольного становища, є поняття – домінуючого становища суб’єкта господарювання, яке доцільно використовувати в чинному законодавстві.

5. Актуальним є використання законотворчого досвіду країн, які здійснюють перехід до ринкової економіки, щодо державної підтримки суб’єктів господарювання, потенційно спроможних позитивно вплинути на економічний розвиток окремого товарного ринку. З цією метою доцільно впровадити в чинне законодавство норми про визнання у встановленому порядку правомірними дій суб’єктів господарювання, котрі мають формальні ознаки обмежувальної діяльності, але документально доведено їх позитивний соціально-економічний ефект, який значно перевищить тимчасові негативні наслідки на певному товарному ринку.

6. Потребують доопрацювання чинні норми законодавства, які визначають недобросовісні конкурентні дії суб’єктів господарювання. Наявність конкурентної ситуації є головною ознакою антиконкурентних правопорушень, на цій обставині необхідно акцентувати увагу при подальшому вдосконаленні Закону України “Про захист від недобросовісної конкуренції”. Уявляється доцільним встановити заборону на використання не будь-яких, а лише легітимізованих у

встановленому порядку комерційних позначень конкурента. Актуальним є також впровадження в чинне законодавство норм щодо регулювання сезонних, ювілейних та ліквідаційних розпродаж, а також призових та інших спеціальних продаж, спрямованих на залучення покупців.

7. Потребують вдосконалення заходи відповідальності за антиконкурентні правопорушення. Важливим напрямком підвищення ефективності господарсько-правових штрафних санкцій є розробка та затвердження методичних вказівок розрахунку штрафів, що стягуються антимонопольними органами за вчинення антиконкурентних правопорушень. Критеріями даного розрахунку має бути розмір завданої матеріальної шкоди та тривалість правопорушення. З метою вдосконалення застосування господарсько-правових та цивільно-правових компенсаційних санкцій доцільною уявляється розробка та прийняття методики розрахунку збитків, що завдані антиконкурентним правопорушенням, та визначення державних органів, які мають давати експертні висновки про розмір завданої шкоди та наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями правопорушника та завданою шкодою.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шуміло І.А. Щодо визначення поняття “монопольного (домінуючого) становища” суб'єктів господарювання// Право України. - 2000.- № 4.- С. 40-44.
2. Шуміло І.А. Антиконкурентні узгоджені дії// Підприємництво, господарство і право. - 2001.- №1.- С. 15-19.
3. Шуміло І.А. Правові засоби розвитку конкуренції промислових підприємств та інших суб'єктів господарювання// Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і фак./ В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, М.І. Тітов та ін./ За ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана.- Харків: Право, 2000.- С. 139-153.

АНОТАЦІЯ

Шуміло І.А. Відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – Господарське право; арбітражний процес. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2001.

Дисертація містить комплексний аналіз юридичної відповідальності за антиконкурентні правопорушення. Конкурентні правовідносини розглянуті як комплексні господарські правовідносини, що складаються з організаційних (регулятивних та охоронних) і абсолютних

немайнових правовідносин. Надана загальна характеристика антиконкурентних правопорушень як правових підстав юридичної відповідальності та проаналізовані їх види. Розглянута система заходів юридичної відповідальності за вчинення антиконкурентних правопорушень, обґрунтовані основні напрямки підвищення ефективності штрафних та компенсаційних господарсько-правових санкцій. В роботі сформульовано ряд конкретних пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства про захист економічної конкуренції, які можуть бути використані у законотворчому процесі.

Ключові слова: господарське законодавство, конкурентні правовідносини, антиконкурентні правопорушення, господарсько-правова відповідальність.

SUMMARY

Shumilo I.A. Liability for the Violation of Legislation for the Protection of Competition. – Manuscript.

This is the dissertation work on the seeking of the scientific degree of the Candidate of the Law on speciality 12.00.04 - Business Law; Arbitration Procedure. – Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Donetsk, 2001.

The dissertation contains a complex analysis of legal liability for anti-competition violations. Legal relationships dealing with competition are discussed as complex economic legal relationships consisting of organisational (regulatory and protective) and absolute non-material legal relationships. Overall characterization of anti-competition violations as legal foundations for juridical responsibility has been given and types of anti-competition violations have been analysed. The system of legal responsibility remedies for committing anti-competition violations has been studied and basic approaches to increasing the effectiveness of punitive and compensatory economic-legal sanctions have been grounded. A number of concrete propositions on the improvement of the national legislation for the protection of competition which might be used in the law-making process have been formulated in the study.

Key words: business legislation, competition legal relationships, anti-competition violations, business-legal liability, anti-competitive practices.

АННОТАЦИЯ

Шумило И.А. Ответственность за нарушение законодательства о защите конкуренции. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – Хозяйственное право; арбитражный процесс. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Донецк, 2001.

Диссертация содержит комплексный научный анализ проблем юридической ответственности за нарушение законодательства о защите конкуренции, обоснование теоретических положений и практических выводов, направленных на развитие теории хозяйственного права, совершенствование хозяйственного законодательства и практики его применения.

В первом разделе анализируются правовые основы ответственности за нарушение законодательства о защите конкуренции, рассмотрены исторические и экономические предпосылки формирования национального законодательства о защите конкуренции; содержатся теоретические разработки, касающиеся понятия конкуренции, конкурентных правоотношений, их структуры; анализируется роль юридической ответственности в системе конкурентных правоотношений.

Во втором разделе диссертационной работы дается общая характеристика антиконкурентных правонарушений, анализируются их виды. На основании обзора исследований, посвященных теоретическим проблемам хозяйственных правонарушений, высказывается поддержка существующей позиции, согласно которой наличие вины является обязательным условием привлечения субъекта хозяйствования к юридической ответственности.

Рассмотрены вопросы, касающиеся законодательного определения понятий “доминирующее положение” субъектов хозяйственной деятельности, “ограничительная деятельность”, “барьеры доступа на товарный рынок”. На основе анализа зарубежного законодательства, обосновывается вывод о необходимости внесения в действующее законодательство норм, предусматривающих возможность признания в установленном процессуальном порядке правомерными действий субъектов хозяйствования, которые имеют формальные признаки ограничительной деятельности, но документально доказан их позитивный социально-экономический эффект, превышающий временные негативные последствия на определенном товарном рынке.

В этом разделе также проанализировано действующее законодательство о недобросовестной конкуренции, высказаны предложения об усовершенствовании понятия “недобросовестной конкуренции”, внесении изменений и дополнений в некоторые статьи Закона Украины “О защите от недобросовестной конкуренции”.

Третий раздел диссертационного исследования посвящен общей характеристике юридической ответственности за антиконкурентные правонарушения, анализу ее видов, а также выработке направлений усовершенствования хозяйственно-правовых и иных санкций. Юридическая ответственность за антиконкурентные правонарушения рассматривается как длящееся охранительное правоотношение, которое в своем развитии проходит стадии возникновения, конкретизации и реализации. Анализ штрафных и компенсационных

хозяйственно-правовых санкций показывает, что они на данном этапе не являются эффективным средством защиты экономической конкуренции. Учитывая законотворческий опыт стран с развитой рыночной экономикой и многолетними традициями правового регулирования конкурентных отношений, в диссертации предлагается при установлении штрафных санкций использовать критерии, позволяющие учитывать тяжесть совершенного правонарушения, смягчающие и отягчающие обстоятельства.

Выводы и рекомендации, изложенные в диссертационной работе, могут быть использованы при дальнейшем усовершенствовании законодательства о защите экономической конкуренции, а также для создания законопроектов о внесении изменений и дополнений в административное и уголовное законодательство; в правоприменительной практике соответствующих государственных органов; при подготовке учебников и методических рекомендаций по курсу “Хозяйственное право” и спецкурсу “Правовые средства ограничения монополизма и защиты конкуренции”.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство; конкурентные правоотношения; антиконкурентные правонарушения; хозяйственно-правовая ответственность.

Відповідальна за випуск
кандидат юридичних наук
Грудницька С.М.

Підписано до друку 03.05.2001.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Замовлення №28/02.

Надруковано у ТОВ “Альфа”.
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 36/3.
Тел. (0572) 19-10-22.